

Teoria de la Literatura II
(Grup 3)

2n curs

Departament de Filologia Espanyola,
Lingüística General i Teoria de la
Literatura

Prof. Dr. Francisco Chico Rico
© 2012

Tema 1

LES GRANS ESCOLES DE LA TEORIA I DE LA CRÍTICA LITERÀRIES DEL SEGLE XX PERSPECTIVES DE LA TEORIA DE LA LITERATURA EN L'ACTUALITAT

 Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

Orígens del formalisme

El naixement del formalisme va dependre, fonamentalment, de l'esforç conjunt de tres agents diferents: els **poetes**, els **teòrics de la literatura** i els **lingüistes**.

- Els **poetes** van inaugurar la producció, singularment des del futurisme, de **productes literaris no comparables amb els de la creació tradicional**.
- Els **teòrics de la literatura** van haver d'ocupar-se d'aquests productes i de la seua llengua utilitzant **instruments metodològics no habituals** fins a aquell moment, circumstància que els va fer considerar la llengua de l'obra d'art verbal d'una manera substancialment diferent respecte de la dels productes lingüístics normals.
- Finalment, els **lingüistes** es van ocupar, dins de l'àmbit de la lingüística descriptiva, dels textos literaris, que, juntament amb els textos no literaris, entren en el camp d'estudi de la branca esmentada de la ciència del llenguatge.

Teoria de la Literatura II (Grup 3) – 2n curs
Departament de Filologia Espanyola, Lingüística General i Teoria de la Literatura
Prof. Dr. Francisco Chico Rico

 Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

Tema 1 / pàg. 2

El formalisme I: formalisme rus I

Teoria de la Literatura II (Grup 3) – 2n curs
Departament de Filologia Espanyola, Lingüística General i Teoria de la Literatura
Prof. Dr. Francisco Chico Rico

El **formalisme rus** va sorgir en la segona dècada del segle XX de la conjunció de dues escoles lingüístiques i teoricoliteràries o grups filològics diferents: el **Cercle Lingüístic de Moscou**, fundat el 1915, i la **Societat per a l'Estudi del Llenguatge Poètic (OPOJAZ)**, fundada a Sant Petersburg un any després.

Algunes de les qüestions que defineixen les idees, els mètodes i els objectius de l'escola del mètode formal són les següents:

- Forma/contingut (*res/verba*) → forma del contingut → concepció formal de l'obra d'art verbal.
- La literarietat (mecanismes específics de l'obra d'art verbal —procediment o artifici—) —no la literatura— com a objecte d'estudi de la ciència de la literatura.

El formalisme I: formalisme rus II

Teoria de la Literatura II (Grup 3) – 2n curs
Departament de Filologia Espanyola, Lingüística General i Teoria de la Literatura
Prof. Dr. Francisco Chico Rico

- Estudi del gènere líric: ritme i vers, transracionalitat...
- Estudi del gènere narratiu: faula/subjecte, funció narrativa (*Morfologia del conte*, de Vladimir Propp (1929))...

Amb l'activitat teoricoliterària i criticoliterària dels formalistes russos es va aconseguir clarament una **situació de suspensió o, almenys, de debilitament de l'actitud extrínseca davant l'estudi de la literatura**.

Serà el **Cercle Lingüístic de Praga**, fundat el 1926 per iniciativa de Mathesius, hereu directe de l'escola formalista russa, el que continuarà en part l'important treball iniciat per aquella escola. Entre els seus representants més importants destaquen Mukařovský, Havránek, Trnka i Vachek i, juntament amb ells, els russos emigrats Trubetzkoy, Jakobson i Karcevskij.

El formalisme II: estilística I

Teoria de la Literatura II (Grup 3) – 2n curs
Departament de Filologia Espanyola, Lingüística General i Teoria de la Literatura
Prof. Dr. Francisco Chico Rico

L'**estilística**, així com el formalisme rus, estudia l'obra literària des d'un punt de vista immanentista i rebutja la crítica extrínseca de base positivista per la seua atenció exclusiva als aspectes contextuals del fet literari. La seua principal finalitat és el **redescobriment de l'objecte poètic en la totalitat del seu ésser**. L'interès fonamental d'aquest grup se centra en els **aspectes lingüístics de l'obra d'art verbal**, que és considerada, essencialment, com a **forma**.

- Charles Bally: estilística com a estudi de l'expressió lingüística en la seua dimensió afectiva.
- Leo Spitzer: interès estilisticopsicològic, ametodisme teorocrític, cercle filològic.

El formalisme II: estilística II

Teoria de la Literatura II (Grup 3) – 2n curs
Departament de Filologia Espanyola, Lingüística General i Teoria de la Literatura
Prof. Dr. Francisco Chico Rico

- Amado Alonso: crítica immanentista, connexió entre la forma de l'obra literària i la gènesi creadora...
- Dámaso Alonso: motivació de les relacions entre el significat i el significat literari...

L'activitat teoricoliterària i criticoliterària de l'estilística va contribuir, així com la del formalisme rus, al **progressiu abandó de l'estudi extrínsec de la literatura en favor de la seua imprescindible anàlisi immanentista**.

El formalisme III: *New Criticism* I

El ***New Criticism*** sorgeix en la dècada dels anys trenta al sud dels Estats Units. Es va formar amb un conjunt heterogeni de crítics, entre els quals destaquen John C. Ransom, Allen Tate i Cleanth Brooks.

Els trets comuns que agrupen tots ells són:

- la reacció contra els mateixos modes de fer crítica;
- la defensa d'una poesia antiromàntica i antiexpressiva
- i la similitud dels seus mètodes d'anàlisi.

No obstant això, les diferències entre el *New Criticism*, d'una banda, i el formalisme rus i l'estilística, d'una altra, són notables, sobretot perquè els "new critics" no disposen d'una sòlida formació lingüística.

El formalisme III: *New Criticism* II

Els pressupòsits del grup es poden resumir en la **denúncia de quatre fal·làcies**:

- la **fal·làcia intencional** (William K. Wimsatt): la il·lusió del voler dir, que condueix al biografisme i al relativisme;
- la **fal·làcia afectiva** (William K. Wimsatt): la il·lusió psicològica, que condueix al subjectivisme i a l'impressionisme;
- la **fal·làcia del mimetisme i de l'expressivitat de la forma** (Yvor Winters): per la qual el text literari és interpretat com a imitació d'una realitat exterior o de les experiències de l'autor;
- i la **fal·làcia de la comunicació** (Allen Tate): per la qual el text literari comporta doctrines particulars que el crític ha de distingir i interpretar.

El formalisme III: *New Criticism* III

La crítica literària dels “new critics” havia d'evitar incidir en aquests quatre equívocs i ocupar-se de l'**estudi del text literari en si mateix** mitjançant una lectura detinguda i estricta, anomenada “*close reading*”.

Coetània del *New Criticism*, i en gran manera coincident amb els seus plantejaments, encara que amb una menor projecció exterior, és l'activitat teorocrítica de l'**Escola Neoristotèlica de Chicago**. El seu principal objectiu a propòsit de l'activitat críticolerària és el de **determinar la racionalitat intrínseca de la construcció de l'obra d'art verbal**, intentant descobrir i explicar l'organització, les proporcions i les interconnexions de les parts del text literari per a posar en relleu la seua **estructura formal global**.

El formalisme IV: neoformalisme

!

El **neoformalisme** representa la continuació, al llarg dels anys seixanta i setanta, dels plantejaments del formalisme rus a Europa Occidental i a Amèrica del Nord.

La traducció de la *Morfologia del conte* de Propp i la publicació d'una antologia de textos dels formalistes russos per part de Tzvetan Todorov (*Théorie de la littérature*, textos des formalistes russes réunis, présentés et traduits, París, Seuil, 1965) van donar a conèixer en diverses llengües occidentals un mètode, el formal, capaç de donar resultats molt importants, tal com van demostrar tots els seus postuladors.

El resultat va ser un **gran interès per l'organització estructural de l'obra d'art verbal en general i del text literari narratiu en particular**, que va donar lloc a la creació de la tendència d'investigació estructural i semiològica coneguda com a **narratologia**.

El formalisme IV: neoformalisme

II

No obstant això, la tendència teoricoliterària i criticoliterària neoformalista va arribar a una profunda crisi, que entenem com a "**crisi de superproducció**" —d'altres parlen de "**crisi de la literarietat**"—.

Aquesta "crisi de superproducció" serà la que motivarà, al final dels anys seixanta i principi dels setanta, l'**obertura del text cap al context** per a cercar-hi les solucions als problemes encara irresolts i, en conseqüència, l'**abandó dels mètodes d'accés intrínsec a la literatura en favor de mètodes més comprensius i multidisciplinaris**.

És el moment en què el formalisme (o estructuralisme) deixa pas al **postestructuralisme**.

El postestructuralisme

Algunes de les **línies de desenvolupament** més importants del postestructuralisme són:

- semiòtica literària (semàntica i pragmàtica literàries);
- teoria —o estètica— de la recepció;
- deconstrucció;
- Ciència Empírica de la Literatura (*Empirische Literaturwissenschaft*);
- crítica feminista;
- nou historicisme (*new historicism*);
- estudis culturals (*cultural studies*);
- retòrica general;
- poètica de l'imaginari;
- ...

El postestructuralisme i les seues conseqüències

Els **excessos** de moltes orientacions del postestructuralisme, motivats per la negació del paper central de l'obra d'art verbal en l'àmbit comunicatiu general literari, donant primacia, sobretot, al component contextual representat pel receptor, van donar lloc a una segona crisi de la teoria literària més recent. És una crisi que podem denominar de "**relativització del significat objectiu del text literari**".

Aquests excessos es manifesten en les molt variades actituds teoricrítiques que van de la teoria estructuralista —o, millor, postestructuralista— de **Roland Barthes** i d'**Umberto Eco**, per exemple, a les teories de la recepció derivades de les propostes de **Hans R. Jauss** i de **Wolfgang Iser** i a la **teoria deconstructiva**.

Perspectives de la teoria de la literatura en l'actualitat I

Això ens condueix a establir una concepció de la disciplina teoricliterària basada en la defensa de la realitat del text literari o obra d'art verbal com a **construcció estructural**, com a **construcció de significat poètic** i com a **construcció pragmàtica**.

La complexitat del sistema d'expressió i de comunicació artísticoverbal o esteticoliterària constituït per la literatura està molt per damunt de la major o menor parcialitat de qualsevol acostament teoricrític a aquella, i fa que en el fet literari o fenomen literari càpien folgadoament **tots els mètodes teòrics d'investigació literària que al llarg de la història del pensament teoricliterari i criticoliterari s'han anat succeint**, des dels lingüísticoimmanentistes fins als semanticosemiòtics o semanticoextensionals, els pragmàtics, els psicològics, els sociològics, els poéticoimaginàris, etc.

Perspectives de la teoria de la literatura en l'actualitat II

Teoria de la literatura II (Grup 3) – 2n curs
Departament de Filologia Espanyola, Lingüística General i Teoria de la Literatura
Prof. Dr. Francisco Chico Rico

En aquest sentit, la teoria de la literatura exigeix actualment la **integralitat o globalitat metodològica** que imposa el fet literari o fenomen literari: totes les vies d'accés teoricoliterari i criticoliterari a la literatura, sense cap exclusió per prejudicis polèmics, són lícites i necessàries, ja que conjuntament contribueixen, des dels seus particulars punts de vista, a descriure i explicar complementàriament el miracle artístic.

Amb aquest ideal de síntesi teoricrítica no s'apunta ni a un resignat eclecticisme ni a un irresponsable pluralisme metodològic, sinó a un **globalisme metodològic** determinat i limitat només en l'acte criticoliterari per les particulars demandes de la naturalesa específica de les obres d'art verbal concretes, enteses al mateix temps com a productes estètics i com a formes històriques.

Cap a una teoria i crítica literàries integrals o globals

Teoria de la literatura II (Grup 3) – 2n curs
Departament de Filologia Espanyola, Lingüística General i Teoria de la Literatura
Prof. Dr. Francisco Chico Rico

Les propostes més fermes en aquest sentit han sigut realitzades, des dels Estats Units, pel neoristològic de segona generació **Wayne C. Booth**, que, en treballs com *Critical Understanding. The Powers and Limits of Pluralism* (1979) i "Pluralism in Classroom" (1986), advoca sense cap tipus d'embuts pel pluralisme teoricrític, i, des del nostre país, per **Antonio García Berrio**, el qual afirma:

Tot *isme* crític simbolitza clarament la història d'una temptativa frustrada; perquè [...] l'objecte de reflexió de l'activitat crítica literària, l'obra d'art verbal, desborda les possibilitats d'il·luminació concreta de qualsevol de les parcialitats metodològiques d'accés a ella.

(Antonio García Berrio, «Más allá de los "ismos": Sobre la imprescindible globalidad crítica», en Pedro Aullón de Haro (coord.), *Introducción a la crítica literaria actual*, Madrid, Playor, 1984, pàg. 347-387, pàg. 348).

Bibliografia recomanada

Teoria de la Literatura II (Grup 3) – 2n curs
 Departament de Filologia Espanyola, Lingüística General i Teoria de la Literatura
 Prof. Dr. Francisco Chico Rico

- ALBALADEJO MAYORDOMO, Tomás i CHICO RICO, Francisco, «La teoría de la crítica lingüística y formal», en Pedro Aullón de Haro (ed.), *Teoría de la crítica literaria*, Madrid, Trotta, 1994, pàg. 175-293.
- ASENSI, Manuel, *Historia de la Teoría de la Literatura. (El siglo XX hasta los años setenta)*, València, Tirant lo Blanch, 2003.
- BALLART, Pere, «Els estudis literaris i el lloc de la teoria literària», en Joan Abellán, Pere Ballart i Enric Sullà, *Introducció a la Teoria de la Literatura*, Barcelona, Angle, 1997, pàg. 5-43, pàg. 25-43.
- GARCÍA BERRIO, Antonio, «Más allá de los "ismos": Sobre la imprescindible globalidad crítica», en Pedro Aullón de Haro (coord.), *Introducción a la crítica literaria actual*, Madrid, Playor, 1984, pàg. 347-387.
- GARCÍA BERRIO, Antonio, «Más sobre la globalidad crítica», en Pedro Aullón de Haro (ed.), *Teoría de la crítica literaria*, Madrid, Trotta, 1994, pàg. 511-541.
- POZUELO YVANCOS, José M., «La teoría literaria en el siglo XX», en Darío Villanueva (coord.), *Curso de Teoría de la Literatura*, Madrid, Taurus, 1994, pàg. 69-98.
- VIÑAS PIQUER, David, *Historia de la crítica literaria*, Barcelona, Ariel, 2002.

Universitat d'Alacant
 Universidad de Alicante

Tema 1 / pàg. 17